

Türk Dil Kurumu Yayınları

GELİBOLULU MUSTAFA ÂLÎ
ÇALIŞTAYI BİLDİRİLERİ

28-29 Nisan 2011

Yayıma hazırlayan
İ. Hakkı AKSOYAK

Ankara, 2014

BİR DİL-İÇİ AKTARMA METNİ OLARAK *MİRKATÜ'L-CİHAD*

Ali AKAR*

Mirkatü'l-cihad, Gelibolulu Mustafa Âlî Efendi'nin yazarlık kariyeri içinde kaleme aldığı farklı bir eserdir. Âlî, Sivas'ta görevli bulunduğu Vilayet-i Rum Defterdarlığından 1588/89 yılında azledilince bir hafta süre ile Niksar'a uğramış ve orada, kendi ifadesi ile “eski ama önemli” bir kitap bulmuştur. Bu kitap, 1360/61 yılında dönemin önemli yazarlarından olan Arif Ali tarafından 17 meclis üzerine tertip edilmiş bir *Danışmendname*¹ nüshasıdır. Arif Ali, *Danışmendname*'nin ilk yazıcısı değildir. O, bu nüshayı, Selçuklu Hükümdarı II. Keykavus'un isteği üzerine 1245-46'da halk arasındaki rivayetleri toplayarak *Danışmendname*'yi yazıya ilk olarak geçiren Mevlânâ İbni Âlâ'nın eserinden telif etmiştir. Âlî'ye göre İbni Âlâ, metni, “doğru rivayetlerle” fakat “karışık Türkî lisan”la yazdığı için Sultan I. Murat, bu eseri, Tokat Kalesi dizdarı Arif Ali'ye nazım bölümleri de ekleterek yeniden düzenletmiştir.

Âlî, kendi zamanına kadar iki kere telif edilmiş bulduğu *Danışmendname*'yi, “azl fırsatı”nda “nice günler” anlamak için çaba sarf etmiştir. Tarihe merak duyması sebebiyle, kitabı efsanelerden arındırarak kendi yüzyılının diline çevirmeyi arzulamış ve Çorum merasında kırk günde yazıp 117 meclis hâlinde *Mirkatü'l-cihad* adıyla yeniden tertip etmiştir.

Mirkatü'l-cihad'ın bilinen 5 nüshası vardır. Bunlardan birincisi, üzerinde 1997 yılında doktora çalışması yaptığımız Süleymaniye Kütüphanesi Reşat Efendi Kitaplığındaki nüshadır. Nesih bir hatla yazılan bu nüsha, 278 yaprak olup her sayfasında 21 satır bulunmaktadır. İkinci nüsha Çorum Hasan Paşa İl Halk Kütüphanesi'nde 19 Hk 17845 numara ile kayıtlıdır. 205 yapraklı ve rik'a ile yazılmış olan bu nüshanın her sayfasında 24 satır bulunmaktadır. Üçüncü nüsha

* Prof. Dr., Muğla Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü. akar@mu.edu.tr

1 *Danışmendname*, İslam dönemi Anadolu Türk destanlarının en bilinenlerindendir. Destan, Malatya'dan hareket eden Melik Ahmet Danişment Gazi komutasındaki ordunun Sivas, Tokat, Niksar, Amasya, Çorum bölgelerinin fethini destani bir dil ve üslupla anlatır. Destan, aynı dönemde yazılmış *Battalnâme*'ye göre daha tarihi gerçekliklere daha yakın bilgiler verir.

Tokat İl Halk Kütüphanesi'nde kayıtlı olup, şimdi Ankara Millî Kütüphane'de 1718 numarada bulunmaktadır. Bu nüsha, 174 yaprak olup, her sayfada 17 satır bulunmaktadır. Harekeli nesihle yazılmış olan nüshanın başı ve sonundan bazı yapraklar eksiktir. Dördüncü nüsha Topkapı Sarayı Müzesi Türkçe Yazmalar Koleksiyonu'nda bulunmaktadır. 139 yapraklı ve her sayfada 21 satır bulunmakta, nesih bir yazıyla yazılmıştır. Beşinci nüsha ise Almanya Millî Kütüphanesi Türkçe Yazmalar Koleksiyonu'nda Ms.or.oct.3356 numarada yer almaktadır. 154 yaprak olup her yaprakta 19 satır bulunmaktadır. Nestalik bir yazıyla yazılan nüsha, 1629'da istinsah edilmiştir.

Âlî'nin, *Danışmendname*'yi yeniden yorumlayarak kaleme aldığı *Mirkatü'l-cihad*, Osmanlı tarihçileri tarafından tarih kaynağı olarak da kullanılmıştır. Cenabî, Ebu'l-Abbas Karamanî, Hezarfen Hüseyin, Münecimbaşı ve Kâtip Çelebi gibi Osmanlı tarihçileri, *Danışmendliler* hakkında verdikleri bilgileri büyük ölçüde *Mirkatü'l-cihad*'a dayandırmışlardır².

Mirkatü'l-cihad, Arif Ali yazması *Danışmendname*'den 235 yıl sonra yazılmıştır. Bu süre içinde Türk Anadolu'sunda birçok tarihî, sosyal ve kültürel değişimler olmuştur. Anadolu Selçukluları yıkılmış, Osmanlı devleti, bölgenin en önemli siyasî gücü, İstanbul da Türk-İslam dünyasının kültür merkezi olmuştur. Bu arada dilde de birçok değişimler meydana gelmiş; Eski Anadolu Türkçesi yerini Klasik Osmanlı Türkçesine bırakmış, Türkçe, Farsça ve Arapça kelime ve tamlamalarla dolu bir imparatorluk dili olurken, 13. yüzyılın sade, konuşma ve halk diline yakın *Danışmendname*'si, 16. yüzyılda Âlî'nin kaleminde süslü, tumturaklı klasik bir Osmanlı nesri olan *Mirkatü'l-cihad*'a dönüşmüştür.

Bu makalede Arif Ali nüshası *Danışmendname* ile *Mirkatü'l-cihad*'ın Süleymaniye Kütüphanesi Reşit Efendi Kitaplığında 678 numarada kayıtlı nüshasını dil-îçi metin aktarma yolları bakımından karşılaştırılacaktır. Böylece aynı dille yazılmış iki metin arasındaki farklılıklar ve benzerlikler ortaya konacak ve buradan dilin iç değişimi ve yazarların metni “okurken” hangi saiklerle hareket ettikleri hususu irdelenecektir.

Eski Anadolu Türkçesinden Klasik Osmanlı Türkçesine

Eski Anadolu Türkçesi, 12. yüzyıldan başlayarak Anadolu'da yerli Oğuz ağızları üzerine kurulmuş olan yazı dilidir. Bu dil, Osmanlı devletinin kendini siyasi, sosyal, askerî ve kültürel bakımdan imparatorluk olarak hissettirmeye başladığı yüzyıl olan 16. yüzyıla kadar devam eder. Hatta dilin, iç gelişimi dikkate alınırsa, bu tarihi 18. yüzyıla kadar getirebiliriz. Eski Anadolu Türkçesi, her bakımdan “yeni” bir yazı dilidir. Gerek dildeki ses, yapı ve sözlüksel formların yeni yeni oturmaya başlaması, gerekse dilin edebî yeterliliğini kazanması bakımından kuruluş devri dili olarak görülebilir. Bu dille, edebiyat, hukuk, tıp ve

2 M. Halil Yananç, “*Danışmendliler*”, *TDVİA*, C. III, İstanbul 1982, s. 468.

eğitim metinlerinin oluşturulması kolay olmamıştır. Çünkü dilin gramer yönünden az işlenmişliği, soyut kavram alanlarının kurulamaması ve semantik yetersizlikler yanında üstüne üstlük, Farsça ve Arapça gibi devrin bilim, kültür ve edebiyat dillerinin “saygınlık”ları söz konusuydu. Bu yüzden, Türkçe, Anadolu’da üç dört yüzyıl boyunca bocalamıştır. Ancak Osmanlı beyliğinin, bu dili “resmî” dil olarak kabul etmesinden sonra hukukî bir temel kazanarak “devletin dili”, yani yazı dili olmuştur³.

1453’te İstanbul’un fethedilmesiyle Osmanlı devleti artık bir imparatorluk olma yoluna girmiş, kültürel alanda da kendi kurumlarını oluşturmaya başlamıştır. İstanbul, yalnızca başkent olarak kalmamış, aynı zamanda, edebiyat ve sanat alanında İslam dünyasının merkezi olmuştur. Türk şair ve yazarları daha önce model olarak aldıkları edebiyatların meşhur sanatçılarıyla boy ölçüşmeye başlamışlardır. Bu bağlamda, dil de artık Osmanlı beyliğinin konuşma diline yakın, yarı “ağızsız” Türkçe olmaktan çıkmış, devrin kültür dilleri ile yarışmaya başlamıştır. İşte bu noktada, medrese ve bürokrasi, dilde değişmeyi sağlamışlar, yazı diline, çok sayıda Arapça ve Farsça tamlama ve sözlük unsurları girmiştir. Bunda imparatorluk olmanın kaçınılmaz sonuçları olması yanında, Arap ve Farslarla dil-ötesi kültürel paydaların etkisi de inkâr edilemez.

Bu hızlı dil değişmesi sonucu 16. yüzyılda yaşayan bir Osmanlı aydını, 13. yüzyılda yazılmış Türkçe bir metni, “arkaik” olarak görüyordu. Zira bu üç asır boyunca, medreselerin yaygınlaşması, bürokrasi dilinde Arapça ve Farsça sözlerin sayı ve oranlarının artması ile yazı dilinde esaslı değişiklikler oluşmuştu. Bununla ilgili olarak Âlî, *Künhü’l-ahbar*’da ilginç bir anekdot anlatır: bir halk ozanı, Germiyanoglu Yakub Bey’e (ö. 1429) gelir ve ona “*Benüm devletlü sultanum / Âkıbetüñ hayır olsun / Yedüğüñ bal ile kaymak / Yürüdüğüñ çayır olsun*” şeklinde bir mehiye okur. Bey, bunu çok beğenir ve ona bir kır at bağışlar. Bu arada, bu halk ozanı ile kendi saray şairi Şeyhî’yi karşılaştırarak, “Bizim Şeyhî’yi hiç bilmez ne söyler; medhimiz etmek ister, ammâ bizi zemm eyler” diye onun dilini anlamadığını açıkça ifade eder. Âlî, Yakub Bey’i bu münasebetle eleştirir ve onu “köylülük” ve “anlayışı kıt olmak”la, halk ozanını da “har-ı dü-pâ” olarak suçlar⁴. İstanbul Türkçesinin yazı dilini yüksek bir edebiyat ve sanat dili olarak kabul eden ve onunla söz sanatının zirvelerini hedefleyen 16. yüzyıl Osmanlı yazarı, kendi çağından yüzyıllarca önce yazılmış metinleri hâliyle kabul etmiyor, aynı zamanda devrin yaygın anlayışına uygun olarak bunları İstanbul dışındaki alt kültür tabakalarının eserleri olarak görüyorlardı.

Bir kültür adamı olan Âlî, yukarıda tarif edilen aydın algısına sahip olmasına rağmen, Anadolu Türk tarihinin başlangıcı ile ilgili önemli bilgiler ihtiva eden bu *Danışmendname* nüshasını bulunca doğal olarak heyecanlanır, onu önemser ve yeniden kaleme alıp kendi çağının okuryazar kitesine ulaşmasını arzular.

3 Ali Akar, “Lehçe Oluşma Şartları ve Evreleri Bakımından Eski Türkiye Türkçesi”, *Türklük Bilimi Araştırmaları-Journal of Turkology Research*, S. 28, (Niğde 2010), s. 26.

4 Mustafa İsen, *Künhü’l-ahbar’ın Tezkire Kısmı*, Ankara 1994, s. 113.

Çeviri ve Aktarma Terimleri Etrafında

Çeviri (İng. *translation*, Alm. *Übersetzung*) faaliyetlerinin tarihi, ilk çağlara kadar götürülür. Tarihte ilk çeviri metinler, kutsal kitapların korunması amacıyla kelimesi kelimesine yapılan tercüme olmuştur. Çeviri faaliyetleri, uzun yıllar boyunca çevirmenlerin iki dil arasında günlük pratik ihtiyaçları gidermek amacıyla çeviri yapmalarıyla uğraşmalarından dolayı bu alana bilimsel bir çehre kazandırılmamıştır. İngiliz filozofu Francis Bacon (1561-1626), “insanlar dünyayı olduğu gibi değil, anadillerinin sunduğu biçimde görürler” düşüncesinden hareketle, çeviri faaliyetlerinde diller ve dolayısıyla kültürler arasındaki ayrılıkların farkına varılmaya başlanır. Daha sonraki yıllarda Humbley, çevirinin, kaynak metnin bir yorumu olduğunu ve buna bağlı olarak kaynak ve hedef metinler arasında bir eş değerlik sağlanarak üretilmiş bir ürün olduğunu ileri sürer⁵.

Diğer taraftan, modern dil bilimin gelişmesiyle çeviri kuramları da çeşitlenmeye, farklı bakış açıları kazanmaya başlamıştır. Saussure’un ortaya koyduğu yapısalcılık ile N. Chomsky’nin geliştirdiği “üretici dönüşümsel dil bilim” kuramları, çeviri ve çeviri bilim çalışmalarına ivme kazandırmıştır. Çeviri faaliyetleri 20. yüzyılın ortalarında bilimsel bir kimlik kazanmış ve kelimesi kelimesine çeviri ile serbest (yorumlu) çeviri olmak üzere iki temel anlayış tartışılmaya başlanmıştır. Itamar Even – Zohar ve Gideon Toury çeviri metinlerini hedef kültür sistemleri içinde düşünmüşler ve çeviriyi de bu sistemin bir parçası olarak kabul etmişlerdir⁶.

Alman düşünürü Friedrich Schleiermacher (1768-1834) çeviri türlerini açıklarken, yazarın okura götürülmesi ve okurun yazara götürülmesi şeklinde iki yöntemden söz eder. Bilim ve sanat metinlerinde okurun yazara, diğer metinlerde ise yazarın okura götürülmesi gerektiğini savunur⁷. Yazarın okura götürülmesi anlam çevirisini, okurun yazara götürülmesi ise kelime çevirisini içerir.

Çeviri, Eugene Nida ile bilimsel bir alan hâline gelmiştir (doğ. 1914). Nida, *A Synopsis of English Syntax* adlı eserinde, çevirinin eş değerlik birleşenleri üzerinde durarak teorisi kaynak dil-hedef dil uzantısında kelime eş değerliliklerini incelemiştir.

Çeviri, bu alanda çalışanlar tarafından çeşitli tanımlarla açıklanmıştır. Genel olarak, kaynak dildeki bir metni hedef dildeki eş değeri ile değiştirme faaliyeti⁸ yahut günlük kullanımda iki dil arasında gerçekleştirilen yazılı bir aktarım işlemi⁹ olarak değerlendirilmektedir. Bu tanımlardan, çeviri işinin “dil”ler arasında yapılan bir metin ve içerik eşleştirmesi olduğu anlaşıyor.

5 John Humbley vd., “English Terminology”, *Translation Terminology*, (Ed. by Jean Delisle, Hannelore Lee – Jahnke, Monique C. Cormier), Amsterdam / Philadelphia 1999, s. 188.

6 Şehnaz Tahir Gürçağlar, *Kapılar – Çeviri Tarihine Yaklaşımlar*, İstanbul 2005, s. 20.

7 Paul Ricoeur, *On Translation*, Routledge, New York 2006, s. 10.

8 Dinçay Köksal, *Çeviri Eğitimi – Kuram ve Uygulama*, Ankara 2008, s. 1.

9 Özlem Berk, *Çeviribilim Terimcesi*, İstanbul 2005, s. 101.

Çeviri faaliyetleri yalnızca diller arasında değil, bir dilin alt kolları arasında da olabilir. Bunların başında aynı dil ailesine mensup çeşitli yazı dilleri (lehçe) arasındaki çeviriler, yani “aktarma”lar gelir. Bunlar, hem çeviri süreci, hem de metnin ontolojik yapısından dolayı farklı dil gruplarındaki metin eşleştirme işinden değişik olmak zorundadır.

Aynı dil ailesine mensup yazı dilleri arasındaki çeviri işi, Türkçede “aktarma” terimi ile karşılanmaktadır. Aktarma, *Türkçe Sözlük*’te “bir lehçeyi başka bir lehçeye uyarlama” anlamıyla karşılanmaktadır¹⁰. Aynı şekilde Türkiye’de yapılan çeşitli Türk lehçeleri ile ilgili çeviri metinlerinde “aktarma” terimi kullanılmaktadır¹¹.

Daha çok çağdaş lehçeler arasındaki çeviriler için kullanılan aktarma terimi, farklı lehçeye veya yüzyıla ait tarihî metinlerin birbirleriyle eşleştirilmesinde kullanılabilir. Çünkü bu metinlerde yapılacak çevirme süreci ve yöntemi eş zamanlı lehçe metinlerinden farklı değildir.

Türk edebiyatında çeviri, Uygurlar döneminden itibaren önemli bir kültür faaliyeti olarak karşımıza çıkar. Türk kültürünün ilk yerleşik uygarlık deneyimi olan Uygurlar döneminde yazılı edebiyat Budist, Maniheizt kültür çevrelerinden büyük tercümelerle başlamıştır. İslami dönemde de çeviri, kültür aktarımının en önemli aracı olarak önemini korumuştur. Özellikle Arapçadan dinî literatür ve daha sonraki dönemlerde bilimsel eserler çevrilmiştir. Türkçenin Anadolu’da yazı dili olma evresi olan 13. yüzyılda, Beylikler döneminde ilk yazılı metinler neredeyse tamamen tercümeyle dayalı idi. 15. yüzyıla kadar süren bu çeviri faaliyetlerinden sonra Türk şair ve yazarları telif eserler oluşturmaya başlamışlardır.

Diğer yandan, bazı klasik sayılabilecek 13. yüzyıl eserleri yahut Doğu Türkçesinden yer yer dil içi aktarmalar da olmuştur. *Mirkatü’l-cihad* da bu dil içi aktarmalardan biridir. *Mirkatü’l-cihad* ile ilgili olarak çok verilen bilgilerden biri de *Danışmendname*’nin Âlî tarafından 16. yüzyıl Türkçesine çevrilmiş bir nüshası olduğu bilinmekle birlikte bu iki metin arasında dil bakımından herhangi bir karşılaştırma yapılmış değildir. Söz konusu metinlerin birbiriyle olan ilişkileri ancak iki metnin dil bilimsel yöntemlerle karşılaştırılması sonucunda ortaya çıkacaktır. Bu bildiride, işte bu kapı aralanmaya çalışılacaktır.

Danışmendname’den Mirkatü’l-cihad’a Aktarma

Âlî, Sivas’taki defterdarlık görevinden azledilmesini müteakip Melik Ahmet Danişment Gazi’nin türbesini ziyaret etmek için Niksar’a gelir ve burada Arif Ali nüshası *Danışmendname*’yi bulur. Eseri (“mücerred manzum hikâye”) anlamak için çaba sarf eder. Meğer Tanrı, *Danışmendname*’yi yeniden telif etmeyi yazara nasip etmiştir. Âlî, bu nüshayı yanına alarak “azl fırsatı”nda kırk günde yeniden

10 Ş. Haluk Akalın vd., *Türkçe Sözlük*, Ankara 2005, s. 61.

11 Mehman Musaoğlu, “Türkçede Çeviri ve Aktarma”, *Bilig*, 24, (Ankara 2003), s. 2.

yazar ve adını da *Mirkatü'l-cihad* koyar. Tercümede mümkün olduğunca aslına sadık bir aktarım yapar (9a/6-7). Arif Ali nüshasının avamın anlayacağı bir metin olmasına rağmen aydınların bunu beğenmediklerini, bu yüzden metnin bir işe yaraması için okuryazarların kullanabileceği bir eser haline dönüştürmeyi dilediğini şu mısralarla belirtir:

Havâssuñ muktezâsınca yazam ger
'Avâmuñ tab'ı olmaz sifle-perver (MC, 9a/9)

Murâd itdüm ki bu te'lîf-i mergûb
Ola her tâlib-i meşfûka matlûb (MC, 9a/10)

Ayrıca Danişment Gazi gibi bir kahramanın hikâyelerini anlatarak onu yâd etmek istediğini belirtir.

Egerçi 'arz-ı kudret kılmadum ben
Muhayyel nazmı vâcib bilmedüm ben (MC, 9a/8)

Çü Dânişmend Gâzi gibi mümtâz
Pederile oldı hem-nâm serefrâz (MC, 9a/18)

O bâ'isden anı yâd eyledüm ben
Demâdem rûhunu şâd eyledüm ben (MC, 9a/19)

Arif Ali'nin *Danişmendname*'yi kendi bilgileriyle donattığını, hayli fazla laf ettiğini, yer yer nazım bölümleriyle süslediğini ifade ettikten sonra buna rağmen, metnin, Kasım ve edebî hikâyeler gibi "sahte" olmadığını, büyük bir bölümünün gerçeğe yakın olduğunu, Arap ve Acem diyarlarında bu derece meşhur olmuş bir kahramanın hayat hikâyesinin yazılması gerektiğini söyler (MC, 9a/16-20).

Mirkatü'l-cihad'ın sebep-i telif bölümünde verilen bu bilgilerden sonra Mukaddime bölümü gelir. Âlî, *Mukaddime*'den önce, *Danişmendname*'de geçen yer adlarından bir bölümünün kendi çağında değişmiş olduğunu bildiği için 13 ile 16. yüzyıldaki yer adlarının karşılaştırma listesini verir.

Mirkatü'l-cihad'da ba'zı kal'anuñ esmâsı ve nevâhî vü ziyâ'uñ bü'l-'aceb edâsı ki ekseri kefare-i Rûm lisânında ve ba'zısı Fârsî lugâtile mahlût ebnâ-yı 'Acem zamânında vukû' bulmağın tahrîr olunduğı mahallerde her kal'a ism-i kadîmi ile edâ olındı. Silk-i tastîre çekildüğü maddelerde her nâhiye vü ziyâ'

şöhret-i sâbıkasıyla imlâ kılındı. Nihâyet ba'de'l-feth vâki' olan tezekkürî hâlâ cârî olan ism-i meşhûrî ve ba'zısınıñ gâh nâm-ı nuhûset-mestûrî ve gâh vasf-ı şöhret-pezîr-i mezkûrî inşâ olunmak revâ görüldi. Lâkin dibâce-i kitâbda husûs-ı mezbûruñ beyânı lâzım ve ba'zı mahsûs edâlar ki ol 'asrda gelen kavmuñ isti'mâl itdükleri üze ifhâm u i'lânı mütehattim olmağıla bu mukaddime tertîb olındı. Ve esâmi vü istilâhâtı 'ale'l-mâyiliyyet tertîb olındı (MC, 10a/16-10b/5).

Karşılaştırma

İki metin arasında, dil-içi bir karşılaştırma yapılacak ve iki metnin mesajları çeşitli yönleriyle karşılaştırılacaktır¹². Örneklem olarak, Melik Danişment Gazi ile Artuhı'nın karşılaştıkları ikinci bölüm (Meclis-i Sani) kıyaslanacaktır.

Melik Danişment Gazi, Malatya'dan ordusuyla kalkıp Sivas'a gelir ve burada kaleyi tamir ettirdikten sonra etrafı dolaşmaya çıkar.

İki metin arasındaki farklılıkları değerlendirmek gerekirse;

a) İki metin arasında kelime düzeyinde esaslı farklılıklar bulunmaktadır. Aradaki iki asırlık zaman içinde Osmanlı Türkçesine Arapça ve Farsça terkip ve tamlamalar girmiştir. Âlî, *Danişmendname*'yi konu ve anlam olarak aktarma yoluna gitmiştir. Çoğu ifade ve ibareler kendisi tarafından değiştirilerek döneminin kelimeleriyle karşılanmıştır¹³: *ad>nâm, ata>baba, kız>duhter, tag>kûhsâr, ırmak>âb-ı revanî, öğle>vakt-i zevâl, akşam>vakt-i şâm, süci>şarâb, açmak>feth ü teshîr etmek (26b/6) ağaç>dıraht, yigit>şahs-ı dilîr, atı ota salmak>semend-i heybet-mendi çemenzara irhâ, sabah olinca (13b/6) >seher zamanına dek (27a/6), ırmak>ayırarak...*

b) Hedef metinde yazar, esere çağının edebî anlayışını, kaynak metindeki olayları kendi algı dünyası doğrultusunda yeniden tasvir edip yorumlayarak yansıtır. Örneğin, kaynak metinde Danişment Gazi'nin Artuhı ile karşılaştığı zamanın anlatıldığı bölümde *ol gün öyleye degin gitdi* (D, 11b/5) ifadesini hedef metinde Âlî, adamakıllı yorumlayarak *ol esnâda zümre-i mücâhidînden ayrılıp mânend-i aftâb-ı cihân-ârâ tek ü tenhâ tâ vakt-i zevâlâ dek at sürüp gitti* (MC, 25b/21-1). Yine Artuhı'nın Melik Danişment ile savaştıktan sonra Müslüman olurken söylediği, *"Eger Müsliman olsam yârim ele gire mi dedi."* cümlesi hedef metinde, *"Müslümân olursam beni yârime vâsıl ve hasretin çekdiğüm nigârüm harem-serâsına dâhil eder misin diye ağladı"* şeklinde aktarılmıştır. Artuhı'nın babası ile ilgili olarak verilen, *"kırk avratı var idi, hiç oğlu kızı olmazdı* (D. 14a/12-

12 Karşılaştırmada, kaynak metin olarak *Danişmendname*, (Necati Demir, *Danişmendname*, Ankara 2004: Varak: 11b-17a), hedef metin olarak da *Mirkatü'l-Cihad* (Ali Akar, *Gelibolulu Mustafa Âlî, Mirkatü'l-cihad - Metin-Dil İncelemesi-Dizin*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 1997. Varak: 25a-27b) esas alınmıştır.

13 Çalışmada kaynak metin önce, hedef metin sonra yazılmıştır: (KM > HM).

13)”, bilgisini, Âlî, “*bir şahs-ı cimâ-ı şehvanî ve kırk avratıla izdivac aña muktezâyı nefşânî iken yine bir ferzende muhtâc olup kalmışdı* (MC, 27b/8-10)” şeklinde aktarmıştır. Artuhî’nin annesi Hakime’nin yetim kalışı *Danışmendname*’de; “*anası ölü, kızı yidi yaşında yetim kalur* (D. 14b/4-5)” cümlesiyle ifade edilirken, MC’de “*Ba’dehu mürûrû’s-sinîn ve’ş-şühûr hatun-ı fâzıl-ı mezbûr vefât edüp duhter-i kavi-ahteri Hâkime yedi yaşında yetime kalmış-ıdı* (27b/16-17)” şeklinde aktarılmıştır.

c) 16. yüzyıl yazarının gözünde hükümdarın sıfatları vardır. Her durum ve olayla ilgili olan ifadeler, kurgulanan metinlere yerleştirilir. Hükümdar, at üstünde giderken dünyayı aydınlatan bir güneş gibi tek ve yalnız olarak nitelenmiştir. Kaynak metinde hükümdar, sürekli “*Melik Danışmend*” diye anılırken, hedef metinde melik her zaman içinde bulunduğu olay ve duruma göre bir sıfatla anılır. Bunlardan ilk göze çarpanlar: *melik-i büzürgvâr, melik-i celil, melik-i cengcû, melik-i cihân, melik-i cihândâr, melik-i cüyûş, melik-i çâpük-inân, melik-i deryâ-dil, melik-i dindâr, melik-i dûrbîn, melik-i dânişver, melik-i dânişverân, melik-i hâbgüzâr, melik-i heycâ-kirdâr, melik-i hidâyet-menûs, melik-i hizebr-intikâm, melik-i gazabnâk, melik-i Gazanfer-tüvân, melik-i izzetmend, melik-i kâm-bîn, melik-i kâmkâr, melik-i kâmyâb, melik-i kârdân, melik-i kûhsâr, melik-i mecrûh, melik-i mehîb, melik-i melek-sıfât, melik-i nâmver, melik-i pür-kerem, melik-i Rüstem-tüvân, melik-i rûşen-beyân, melik-i sâ’adet-fercâm, melik-i sâ’adet-libâs...*

d) İki metin arasında söz dizimi bakımından da esaslı farklılıklar görülür. Kaynak metnin cümlesi kısa, basit ve tek yüklemlilik iken hedef metinde cümleler uzamış, çeşitli edatlar (*ki, kim*) yahut bağlama unsurları (sıfat-fiiller ve zarf-fiillerle) ile bağlı cümleler oluşturulmaktadır: “*Ol zaman ki Battal Gazi rahmetullahı aleyhi Hindustan’a gitmiş idi. Kayser-i me’lûn çeri çeküp Malatıyye’yi urur.* (D. 14a/14-15).” Bu konu MC’de, “*Mukaddemâ leysü’l-megazî Seyyid Battal Gazi vilayet-i Hindistan’a gîtükdê ki kayser-i dalâlet-siyer leşker-i bi-mer çeküp Malatıyya’yi gâret ve halkını hasâretle cesâret etmişdi.* (MC, 27b/12-13)” şeklinde aktarılmıştır. Artuhî’nin Efrumiyye Banu ile karşılaşmasının anlatıldığı bölüm, *Danışmendname*’de iki cümlede ayrıntılı olarak tasvir edilirken, *Mirkatü’l-cihad*’da bu bölüm için daha yalın bir üslup kullanılmıştır: “*Bir yazıya irdüm, ol yazı içinde birkaç halâyık gördüm. İçlerinde bir ay yüzlü kara gözlü, servi boylu bir kız gördüm.* (D. 15a/6-7)” “*Bir yazıda bir bölüm mahlûkula bir serv-i râst-kâmete râst geldüm ki içlerinde cilveger idi.* (MC. 28a/18-19)”

e) Metinler arasında yazardan ve bölgenin ağız özelliklerini tespit etmek mümkündür: “*Melik eyitdi: ‘Gel Müsliman ol, seni âzâd edeyim’ dedi.* (D. 14a/3-4)”, “*Ve eger müselman olursan vallahi seni âzâd ideyin’ diyü söyledi.* (MC, 27a/15-16)” I. Teklik şahıs emir eki Eski Anadolu Türkçesi eserlerinin birçoğunda /n/ olarak geçerken, bir bölümünde de /m/’li olarak geçer. *Danışmendname*, Tokat bölgesinde yazılmış bir metin olarak bu bölgenin ağız özelliği olan /m/’li yapıyı yansıtırken, Batı bölgesi ağızlarının önemli bir bölümünde /n/’li yapılar vardır¹⁴.

14 Bu dönem metinlerinde her zaman görülebilen ağızsız özellikler bu yazının konusu olmadığı

f) *Danışmendname*, halk arasındaki destan söylencelerinin bir araya getirilmesinden oluşmuştur. Bu yönüyle bir bakıma konuşma dilinin aktarımı gibidir. Sözün henüz yazıya dönüşmediği bir destan devrinin metnidir¹⁵. Diğer yandan *Mirkatü'l-cihad*, bir metin oluşturucu, entelektüel yazar tarafından kaleme alınmıştır. Bu münasebetle, hedef metin, konuşma dili dizgesinde ve mantığında oluşturulmuş metinden yalnızca konu bakımından esinlenmiştir: “Çün sabah oldı. Melik turı geldi. Ceng âletin üstüne âreste kıldı. Atına süvâr olup ol yigide yürüdi. (D. 13b/6-8)”, “Ve salat-ı subhı edâdan sonra ceng niyetine silâhın bağlanup sürhâbına bindi. (MC, 27a/6)”

g) Hedef metnin yazarının üslup sahibi bir yazar olması, kaynak metnin iyice değiştirilerek farklı bir metne dönüştürülmesinde başka bir önemli etken olmuştur.

h) Hedef metin, bire bir kelime çevirisi değil, yorumlu muhteva çevirisidir. Yazar, metni yeniden kurgulamış, içine değişik konular yerleştirmiş, kendi zamanının tarih bilgilerini metne yerleştirerek metni yeniden telif etmiştir. Bu yüzden, *Mirkatü'l-cihad*, *Danışmendname*'nin “konu aktarımlı” bir nüshasıdır. Bu sebeple, dil ve üslup bakımından *Danışmendname*'den tamamen farklı bir eser sayılmalıdır.

için yalnızca dikkat çeken bu hususa temas edilmiştir.

15 Walter J. Ong, “Sözün Teknolojileşmesi”, *Sözlü ve Yazılı Kültür*, Ankara 2007, s. 25.

KAYNAKÇA

AKALIN, Ş. Haluk vd.; *Türkçe Sözlük*, Ankara 2005.

AKAR, Ali; *Gelibolulu Mustafa Âlî, Mirkatü'l-cihad - Metin-Dil İncelemesi-Dizin*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 1997.

AKAR, Ali; “Lehçe Oluşma Şartları ve Evreleri Bakımından Eski Türkiye Türkçesi”, *Türklük Bilimi Araştırmaları-Journal of Turkology Research*, S. 28, (Niğde 2010).

BERK, Özlem; *Çeviribilim Terimcesi*, İstanbul 2005.

DEMİR, Necati; *Danışmendname*, Ankara 2004.

HUMBLEY John vd.; “English Terminology”, *Translation Terminology*, (Ed. by Jean Delisle, Hannelore Lee – Jahnke, Monique C. Cormier), Amsterdam / Philadelphia 1999, s. 188.

İSEN, Mustafa; *Kühü'l-ahbar'ın Tezkire Kısmı*, Ankara 1994.

KÖKSAL, Dinçay; *Çeviri Eğitimi – Kuram ve Uygulama*, Ankara 2008.

MUSAOĞLU, Mehman; “Türkçede Çeviri ve Aktarma”, *Bilig*, 24, (Ankara 2003).

ONG, Walter J.; “Sözün Teknolojileşmesi”, *Sözlü ve Yazılı Kültür*, Ankara 2007.

RICOEUR, Paul; *On Translation*, Routledge, New York 2006.

TAHİR GÜRÇAĞLAR, Şehnaz; *Kapılar – Çeviri Tarihine Yaklaşımlar*, İstanbul 2005, s. 20.

YİNANÇ, M. Halil; “Danışmendliler”, *TDVİA*, C. III, İstanbul 1982.